

Վահան Միրաբյան

ՄԵՎ ԿԱԹԸ

ՊԱՏՄԱՆԻՔ

891.99 Մ

Մ-76

ՎԱՅԱՆ ՄԻՐԱՔՅԱՆ

2011-07

831.9905

5-76

ur

ՍԵՎ ԿԱԹԸ

Պ Ա Տ Մ Վ Ա Ծ Ք

Շապիկը յնվ մկարմերը Լեկապե Մեխումյանի

ՊԵՏՐՈՍ

ՀԻՎՅԵՄ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱԿԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՐԱԺԻՆ
ՁԵՐԵՎԱՆ 1996

02 JUL 2013

77339

2735
40

Գիրքն նվիրում եմ իմ թոռնիկ
Վահանիկ Միրաբյանին:

1

Լեռնային անտառապատ հովտում, վոր ձրգ-
վում է Լալվար սարի լանջերից մինչև Բորչալ-
լույի դաշտավայրը, մեկը մյուսի հետևից հու-
լունքների նման շարված են մի քանի գյուղեր:
Այդ հովտով հոսում է Շուլավեր գետը, վորն
սկիզբ առնելով Լալվար սարի լանջերից բղխող
սառն աղբյուրներից, այժմ վռնողում է կոլխոզ-
նիկների արտերը, այգիներն և պարտեզները:
Կոլխոզնիկների տների կղմինդրե կարմիր տա-
նիքներն առանձին գուգս ու գեղեցկություն են
տալիս հովտի միապաղաղ կանաչ գանգուրա-
վոր ֆոնին:

Այդ գյուղերից մեկում ապրում էր Ճոյունց
Պողին: Նա ուներ յերեք վորդի — Արշոն, Սաշիկը

և Վահանիկը: Արշոն Պողոս անդրանիկ վորդին
 էր: Արշոյի հետ մի դեպք պատահեց, լերբ նա
 դեռ նսր էր սկսել ինքնիրեն ճանաչել: Այն
 ժամանակ նրա հայր-Պողին Թաթոս աղի հոտի
 հովիվն էր: Պողին, բացի Թաթոս աղի վոչխար-
 ներից, պահում էր նաև մի քանի համկալներ^{*)}
 վոչխարներ հետևյալ պայմանով. — աղաները յու-
 րաքանչյուր քսան վոչխարի համար պետք է վը-
 ճարելին Պողուն-մեկ գառ, ամսական ուտելու
 հաց-չորս չանաղ ցորեն, գարի կամ կորեկ. այդ
 կախված էր տարվա բերքի հաջողութունից: Բայց
 շատ անգամ տերերը ոգտվելով Պողոս խեղճ
 բնավորութունից, ամեն քալափոխում շահա-
 գործում էին նրան, ցորենի փոխարեն տալով
 կորեկ կամ գարի: Վոտին հագնելու համար տա-
 լիս էին նրան տարվա ընթացքում հինգ կամ
 վեց գուլգ տրեխացու կաշի: Հաճախ տրեխները
 ժամանակից առաջ մաշելով, նա ստիպված էր
 լինում վոտաբորիկ թափառել հոտի լետերից: Այդ
 պատճառով նրա վոտների ներքնամաշկն այն-
 քան էր կոշտացել, վոր վոտաբորիկ ման գալիս
 էլ փշերը նրա վոտները չէին ծակոտում: Ամ-
 բողջ տարվա համար նրան տալիս էին մի հատ

^{*)} Համկալ-սակավաթիվ վոչխարատեր, վորն իր վոչ-
 խարները խառնում է մեծ վոչխարատիրոջ հոտին:

ծածկոց-լափնջի կամ շինել: Այդ յափնջով նա
 պաշտպանվում էր թե անձրեից, թե ձյունից,
 իսկ գիշերները նույն յափնջին ծառայում էր
 նրան վորպես անկողին: Գիշերները նրա մեջ
 փաթաթված նա կուչ էր գալիս արթաջի^{*)} մի
 ծալրին՝ հոտին հսկելու համար. արթաջի մյուս
 ծալրին՝ իր սովոր գոլանում^{**)} նստած՝ նրան
 ոգնում էր իր հավատարիմ ընկերը — Պոչնախ շու-
 նը: Բացի այդ, վոչխարատերերը տարվա ընթաց-
 քում վարձից դուրս Պողուն պետք է տալին ամ-
 բողջ հոտից ելի մի գառ, վորպես շիշիկ՝ ու-
 տելու համար: Այդ ել նա ստանում էր այն դեպ-
 քում, լերբ տարվա վերջը հոտը հանձնում էր
 տերերին առանց պակասորդի: Պողին պարտավոր
 էր հոտն անվնաս պահպանել գողից, գալլից և
 ամեն տեսակ զագանից: Դալլի և գողի տարած-
 ների համար նա պարտավոր էր վնասները վճարել
 տերերին: Վորովհետև ինքը վոչինչ չուներ, այդ
 պատճառով նա պատասխանատու էր իր վար-
 ձով և իր անձով: Յերբեմն պատահում էր, վոր
 նրա վարձն ու շիշիկը չծածկելով հոտին հասած
 վնասները, նա ստիպված էր լինում դրա հաշ-
 վին ավելորդ տարիներ ծառայել տերերին բո-

^{*)} Անասունների բացթիյա գիշերելու տեղը:

^{**)} Շան նստելու և հոտին հսկելու տեղը:

լորովին ձրի: Պողոս հոտից գողութուն անող-
ները վոչ թե կողմնակի գողեր էին լինում, այլ
տանու՝ իրենք վոչխարատերերը: Սրանք, ոգաւ-
րով Պողոս խեղճ ու կրակ բնավորութունից,
ամեն տարի պատժում էին նրան, հաշվետու-
թյունից հետո դուրս բերելով նրան պարտական:
Շատ է պատահել, վոր Պողին գնացել է տուն
դատարկ ձեռքով, չոր մահակն ուսին և աղա-
ներն ստիպել են նրան «վնասները» ծածկելու
համար ձրի ծառայել:

2

Արշոն սիրում էր վոչխարը քշել և հոր հետ
հեռավոր հանդերը ման գալ: Նա դեռ շատ փո-
քրը հասակից հոր համար գրեթե ոգնականի դեր
էր կատարում: Վոչխարի կթի ժամանակ Արշոն
էր բերը*) քշում: Աղաները թե կթվորները սառ-
ջուր ուզելիս՝ Արշոն էր կուլան ուսին աղբուր
վազում: Գառը մեր տալիս՝ Արշոն էր վազում
մոտիկ բլրի գագաթը և գդակն ողում շարժելով
գառնարածին «Յեկ, հեկ» կանչում: Մորից վոր-
բացած գառներին Արշոն էր ուրիշ մայրերի ծծեց-
նում: Գառները մայրերից ջոկելիս՝ ալդտեղ էլ
Արշոն էր հասնում: Մի խոսքով, մեծ մարդն

*) Վոչխար կթելու տեղը-կթատեղ:

այնքան գործ չեր կատարում, ինչքան վոր Արշուն՝ իր փոքր տեղով։ Նա վնչ թե միայն իր հոր ոգնականն եր, այլ ամբողջ բնավորներին։ Նա չեք սպասում, վոր իրեն բան ու գլխու գնեն։ Նա ինքն առաջուց գլխի յեր ընկնում և հասնում եր ամեն մեկի բանին։ Դրա համար ել ամբողջ բնավորներն Արշունի անունով ելին յերգվում, յերանի ելին տալիս Պողոսն և ասում.

—Ա՛ Պող, յերանի քեզ, վոր Արշունի նման ուշակալ վորդի ունես։ Մեր լակոտների ուշքը հրեն խաղալու վրա յե, ամա քո Արշուն ձեռնակուլա յե, ձեռնակուլա։ Ել ի՛նչ դարդ կունենաս, Պողի, յեթե դրա մերը մի քսան հատ ել բերի...

—Ի՛նչ անիծում ե՞ք. դեռ վոչինչ, յերեք հատ բերել ե, չեմ կարողանում նրանց հացն ու շորը հասցնել։ Պատասխանում եր Պողին նեղացած։

—Ա՛ Պող, քո վորդկերանց նշանն ուրիշ ե. դրանք վոր մեծանան, քեզ ել կպահեն, քո տունըն ել, դարդ մի անի,—սիրտ եր տալիս համկալներին մեծը։

—Հա, գիտեմ, վո՛նց կպահեն։ Յես չոմբախս ուսիս շատ եմ տունս պահում, վոր սրանք ել մեծանան մի-մի չոմբախս ուսին՝ տունս պահեն...

—Ուսումի տուր, ուսումի, ինչի՞ յես թողնում չոմբախս ուսին...

—Ուսումի՛. «շանն ո՞վ ե տվել յեղոտ թիքան».

ուսումը, բալամ, մեղպեսների համար չի...—ասում եր Պողին խոր հառաչելով և կռ՛, հե՛յ կանչելով վոչխարը քշում։

Արշուն ել, աղաների համար աղբյուրից կուլալով սառ ջուր բերելով, բաժանում եր նրանց և շտապում հորն ոգնելու։ Հոտի մի թևն անցնելով, նա ել սկսում եր յետ մնացած վոչխարներին քշել, իր մանկական շվշվոցներով ձայնակցելով նրան։

3

Մի անգամ Պողին հոտի հետ հանդուժն եր մնացել առանց լափնջու։ Ամբողջ գիշերն անձրևից նա մինչև վոսկորները թաց եր յեղել և նրա վրա մի ցամաք թեկ չեր մնացել։ Այդ դեպքից հետո նա հիվանդացավ և առողջանալու համար նրան հարկավոր եր միառժամանակ տանը պառկած մնալ։ Հոտը պահող չկար։ Թաթոս աղան վորոշեց Պողու հաշվին մեկ ժամանակավոր հովիվ վարձել։ Արշուն այդ բանն իմացավ թե չե, վազեց հոր խանչալը կապեց, լափնջին քաշեց ուսերին և գետնին քարշ տալով՝ հոր մեծ մահակն ել ձեռքն առած՝ սկսեց հոտը քշել դեպի արոտ։

— Այ տղա, եղ ի՞նչ բանի լես: Վոչխար պահելը հաց ու պանիր չի. դեսն արի. դու չես կարող պահել, — հեռվից ձայն տվեց Թաթոս աղան, բարկուկթուռնից վոտը խփելով գետնին:

— Աղա ջան, կարող եմ: Մինչև հերս կառողջանա, թող լես պահեմ, — խնդրում եր Արշոն, մի կողմից հոտն արագ հավաքելով:

— Ձե, չե, լետ դառ. լես վոչխարս չեմ թողնի մի մատը լերեխի հոսսով, — սաստում եր Թաթոս աղան, գոռալով:

— Աղա ջան, ես մի ուրը փորձի, ելի, տես, վոնց եմ պահում, — աղերսում եր Արշոն և համառությամբ շարունակում վոչխարները քշել:

Թաթոս աղան — չե... Արշոն — հա... Վերջապես, Արշոն հոտը հեռացրեց աղի աչքերից:

— Ա՛ լակոտ, տես, հանդուժը վոչխար չթողնես. իրիկունն ել ուրով արխաջը կհավաքես, վոր տականենք*): — Վերջապես, Թաթոս աղան ստիպված, պատվերներ տալով, գոռաց Արշուի հետևից, լերը նա հոտի հետ բավականին հեռացել եր:

— Լավ, լավ, աղա ջան, միամիտ կաց. Պոյնախին ել եմ հետս տանում. ա՛յ, տես. Պոյնախ, հե՛լ... Պոյնախ, հե՛լ...

*) Ստուգենք.

Արշոն ուրախացած իր հաղթանակով՝ սկսեց կանչել Պոյնախին: Պոյնախը, ճանաչելով Արշուի ձայնը, իսկույն կալանչ գալով վազեց նրա հետևից:

4

Արշուի ուրախությանը չափ չկար, լերը վոր լսեց Թաթոս աղի պատվերները: Նա առաջին անգամ զգաց իր հովիվ լինելը: Հոր լերկար լափընջին հետևից քարշ տալով, վորտեղ բարձր ժառեր տեսնում, գնում եր նրա կատարին կանգնում. մահակը թևի տակին դեմ եր տալիս, վոնց վոր իսկական հովիվ և բարձրից հսկում վոչխարներին: Հեռվից անցորդները, տեսնելով մեծ չափնջավորին ժառի կատարին, բարեններ ելին տալիս և՛ բարեններ ստանում: Արշոն ել վորպեսզի չմատնի իր փոքրիկ լինելը, նրանց պատասխանում եր հասակավորի ձայնով:

Այդպես Թաթոս աղի հոտն արածացնում եր Արշոն, մինչև հոր առողջանալը. ժամանակին վոչխարը կիթ եր բերում. գիշերելու համար նրատեցնում եր արխաջում և ինքը չափնջու տակին կուչ չեկած՝ հսկում մի ծայրին. Պոյնախին ել, վորպես արթուն և հավատարիմ պահապանի, նստեցնում եր իր զուլանում՝ մյուս ծայրին:

Թաթոս աղան, գիշերները մի քանի անգամ ստուգելով Արշուի պարտաճանաչութունը, արդեն իրեն վորոշ չափով հանգիստ եր գգում: Մինչև անգամ նա մի գիշեր փորձեց Արշուի ուսից լափնջին գողանալ, բայց Արշուն վեր թռավ տեղից, գողի ուսին մահակով խփեց ու գողաց:

— Աղա ջան, հասիր, գող ա լեկել:

— Արշո, լես եմ, գող չեմ. քեզ փորձում ելի: Ապրես, շատ ապրես. աս, եղպես ղոչաղ կաց, — գովում եր աղան Արշուին:

Թաթոս աղան փորձեց կուզեկուզ մոտենալ արխաջին՝ վոչխար գողանալու նպատակով: Այդտեղ ել Արշուն վեր թռավ տեղից, Պոյնախին շվացնելով կանչեց.

— Պոյնախ ջան, հասիր, Պոյնախ, բռնի... գողը...

— Ա՛յ, ապրես, Արշո, — ձայն եր տալիս աղան արխաջի ծայրից: Թաթոս աղան իր այդ փորձերով Արշուին դաստիարակում եր, վորպես հովիվ: Արշուն ել իրեն հերթին ուրախանում, հրճվում եր, վոր Թաթոս աղան, վերջապես իրեն ճանաչում ե վորպես հովիվ և իր հիվանդ հոր տեղն ուրիշի չի վարձելու:

Արշուն շատ եր սիրում բարձրունալ այն բարձր սարերը, վորոնց հետ իր հայրը ծանոթացրել եր հեովից: Նա միշտ լերագում եր նրանց մասին, նրանց անունները մեկ-մեկ հիշելով խոսում եր նրանց հետ հեովից, ինչպես իր խաղընկերների հետ:

Ահա այդ լերագներով տարված՝ նա մի որ վորոշեց հոտի հետ միասին Դալի-դաղի*) գլուխը բարձրանալ: Դալի-դաղն այն լեռնագագաթներից եր, վորոնք մոտիկ ելին Թաթոս աղի բլնից: Արշուն մտածում եր, վոր լեթե առավոտյան վաղ հոտն արածացնելով քշի դեպի Դալի-դաղի գագաթը, կթի ժամանակ կարող ե վերադառնալ բինան:

Այս անգամ նրան հետաքրքրում եր վնչ թե հոտն արածացնելը, այլ տեսնել — դիտելը, թե Դալի-դաղից դենն աշխարհն ինչով ե վերջանում: Այդ նպատակով նա Դալի-դաղի ստորին լանջերից սկսեց վոչխարներին քշել դեպի վեր: Ինքը հոտի մի ծայրին եր, Պոյնախը՝ մյուս: Կարծես Պոյնախն ել եր զգացել Արշուի նպատակը, Ար-

*) Դալի-դաղ-աղբրեջանական բառ ե, վոր նշանակում ե Խենթ-սար:

շոն անհանգիստ՝ վոչխարներին շարունակ քշում եր դեպի վեր, իսկ իմաստուն շունը մյուս թևից ոգնում եր նրան, թույլ չտալով հոտին ցրվել արոտի համար։ Վերջապես նրանք հասան գագաթին։ Գագաթից մտաիկ, մի լեռնալճակ շերտաձև փոսում, վորին սարվորները կոչում են Չոմչալլու*)), մնում եր ձյունի մի հաստ շերտ. դրա տակից քչքչալով աղբյուր ե հոսում և սառուլցի տակ մի տեսակ թունել կազմում. թունելի տակ կախվել էին սյունաձև սառուլցի լուլաները՝ մեկը մյուսից հաստ ու բարակ, նրան տալով սառցե պսլառի շքեղ կերպարանք։ Արշոն մտավ այդ թունելի տակը, հիացած բացականչեց. — Ես ինչ լավ բան ե... ես ով ե շինել...

Նա ջրեց վոչխարներին, խմեցին նույն ջրից ինքը և Պոյնախը և նորից բարձրացան դեպի գագաթը։ Հասան իսկական գագաթին, վորից դենն այլևս բարձրանալու տեղ չկար։

Վոչխարներն արածում էին գագաթի շուրջը փոված ալպիական բարակ մետաքսանման խոտը։ Արշոն հիացմունքով նայում եր հեռուներում ցից-ցից կանգնած լեռնագագաթներին։ Պոյնախը հետի՝ լեռկու վտոների վրա հենված՝ լայն բանալով բերանը բաց ու խուփ եր անում։

*)) Չոմչալլու-աղբյուրն ալպիական. բառ ե, չոմչա-շերտի։

Առաջին անգամ Արշոն զգաց, վոր Դալի-գաղից դենն աշխարհը չի վերջանում. նոր-նոր լեռնագագաթներ, խոր-խոր ձորեր են նրա առաջ բացվում։ Նրան թվաց, թե այն բարձրության վրա ինքն ել այն սարերի չափ դարձավ և սկսեց բոլոր սարերին մեկ-մեկ աչքն ածել և իր հորից լսած անուններով նրանց հիշել։

— Ա՛յ, են շատ հեռվում մեն-մենակ կանգնած սարը Լալվարն ե, նրանից դեսը Լեջանն ե (Լիություն), Մեծ ու Փոքր Լոքն ե. իսկ ենտեղ, աջ կողմս — Փամբակը, Զիբուխյուն, Աղլաղանը (Լալկանը), Դարախաչը (Սև խաչը), ես կանգնած տեղս-Դալի-գաղն ե (Նենթ սար), դենը, ձախ կողմս — Զաթախը (Կապանը), Ովդարա-ձորը (Վորսա-ձորը), դենը — Գյոգ-բուլաղը (Կապուլսաղբյուրը), Սովուդ-բուլաղը (Սառնաղբյուրը), Ագրի-գառը (Ծուռ-ձյունը) և եղպես անվերջ սարեր, սառցե տներ, ձորեր, աղբյուրներ... Ա՛հ, ինչքան լավ ե այստեղ, Դալի-գաղի գլխին։ Այստեղից խոսում եմ լես բոլոր սարերի հետ. այստեղ մեծանում եմ, մեծանում, կարծես լես ել նրանց չափ եմ դառնում, ա՛յ...

Արշուի լեռնակությունը Դալի-գաղի գլխին լեռկա չափեց։ Հեռվից, շատ հեռվից բարձրացան սև սև ապերը և սկսեցին հավաքվել Դալի

զաղի դեմ ու դեմ: Արշուի սիրտն ահ ընկավ. նա տեսավ, վոր լեռներն իրենց դեմքերը ծածկեցին իրարից, և ամպերն սկսեցին վորոտալ: Վորպեսզի վոչխարը ժամանակին հասցնի կթին, նա հավաքեց հոտը և քշեց Դալի-զաղից դեպի ցած: Նա քանի իր հոտի հետ իջնում եր սարից, այնքան վորոտումները սաստկանում եր: Պոչնախն ել, կարծես, նախադգում եր փոթորկի մոտենալը. նա ել մի թևից կենտահաջ տալով, ոգնում եր Արշուին հոտը քշելիս: Բայց վորոտումները գնալով մոտենում եր, և փալլալը հրեղեն թրի պես այնպես եր փալլատակում ու շրփացնում Արշուի առաջ, վոր նրա աչքերը փակվում էին: Արշուն լսել եր հորից, վոր ալ ժամանակ պետք ե անդադար վազել, վորովհետև կանգնած ժամանակ կայծակն ավելի հեշտ ե լսվում մարդու: Յեվ նա, լափնջին հետից քարշ տալով, շարունակ վազելով, հուշտ եր տալիս վոչխարներին դեպի ցած: Յերը նրանք Դալի-զաղի ներքին լանջերին հասան, անձրևը նոր նրանց հասավ: Նրանք արդեն մոտեցել էին այն մեծ քարալբին, վորի պովերի տակ Արշուի հայրը սովորութուն ուներ արևի թեժ ժամանակ հոտը քշելու: Արշուն, ոգավելով հանգամանքից, ինքն ել հոտը քշեց նույն քարալբը՝ փոթորկից ազատվելու համար:

Հրեղեն շանթերը սաստկացան, անձրևը հորդացավ: Սարալանջերով ու ձորերով այնպիսի հեղեղներ ելին հոսում, վոր, լեթե Արշուն իր հոտով պատսպարված չլիներ ալի մեջ, նրանք հոտը վաղուց քշած կլինեյին, ինչպես մի տաշեղ: Այդ արհավիրքի ժամանակ Արշուն ու Պոչնախը քարալբի տակ իրար դեմ նստած՝ նայում էին իրար լերեսի, ուրախանում և պարծենում, վոր ազատվեցին հրեղեն լախտերից և ամեն ինչ խեղճող հեղեղից:

Ինչ հետո լերկինքը պարզվեց և լերկնակամարում լերևաց կանաչ-կարմիրը-ծիածանը՝ մի վոտով հենված Լալվարին, մլուսով՝ Աղլաղանին: Փոթորկից և հեղեղներից սարսափած աշխարհը՝ ծիածանով զարդարված՝ ներքևից ժպտում եր լերկնքին նույն նրբաշող դույներով: Արշուն տեսնելով այդ բացականչեց.

«Պահ, պահ, ես ինչ հրաշք բան ա աշխարհը. քիչ առաջ դժոխք եր, դժոխք, իսկ հիմա դրախտ ա դառել, դրախտ:

Արշուն միտ բերելով մեծերի խոսքը, թե փոթորկից հետո ծիածանը լեզանակի մեղմանալու նշան ե, իսկույն վոչխարներին դուրս առավ ալից ու Պոչնախի հետ միասին շտապով քշեց դեպի բերը:

2735
40

Կթի ժամանակն արգեն անցել էր, կթվորները չեկել էյին բերի շուրջը շարվել: Մի քանիսն էլ գնացել էյին Արշուին ու վոչխարներին վորոնելու, բայց, վոչ մի տեղ չգտնելով, հուսահատված վերադարձել էյին Թաթոս աղի մոտ ու սարսափով պատմում էյին նրան իրենց տեսած աղետները ու վնասների մասին:

— Թաթոս աղա, սարերը մեկ-մեկ ման եկանք, վոչ Արշուին դտանք, վոչ էլ վոչխարը, — ասաց կթվորներից մեկը:

— Ա՛յ տղա, եղ ի՞նչ եք ասում. ո՞վ դիտի, նրանց էլ սելավը քեց տարավ, — ծնկներին խրփելով ասաց Թաթոս աղան:

Մենակ սելավն ան, — ավելացրեց մի ուրիշ կթվոր, — բա կայծակը չե՞ս ասում: Ենպես բինա կա, վոր տասը-քսան վոչխար է խփել:

— Մենակ վոչխարն էս ասում: Բա դուք չե՞ք իմացել — Դալի-Բալրամի լերկու տղին, նշանվելու հասած աղջկանը, լերեք հոգուն էլ հենց իրենց դուդի միջին կայծակն ենպես ա խփել, վոր տեղն ու տեղը սեւածուխ են դառել: Հրեն լերեքն էլ սևացած, իրար կողքի դրած են, նրանց մերն էլ, սարի գլխին դժված, դեղին քաղաղին ձեռին փոփռացնելով, ենպես սուգ ա անում ու բալթի

կանչում, վոր մարդու գլխին կրակ ա վեր գալիս...

— Վա՛յ քո արևին մատաղ, Արշո ջան. ո՞վ դիտի, քեզ էլ սելավը տարավ, քեզ էլ կայծակ խփեց... — Այդ պատմութունը լսելով, հանկարծ ճչաց Արշուի մայրը՝ Ազին. — Արշուիս գտեք, Արշուիս գտեք... Թաթոս աղա, ի՞նչ բանի լեք, ո՞ւր է իմ Արշոն...

— Զա՛նդ կտրի, դանջդ. ի՞նչ էս ծիկա տալիս. իմ վոչխարները կորչելուց հետո թո՛ղ քո Արշոն էլ կորչի ու դուք էլ տնով-տեղով կորե՞ք... Տո՛, մի քար վերցրեք, գլխիս խփեցե՞ք ե... լես վո՞նց հավատացի են լածիլրակին, վոր վոչխարս պահի... — ասում էր Թաթոս աղան գազազած, դառնալով բոլորին և լերկու ձեռքով խփում ինքն իրեն գլխին...

Այդ միջոցին հանկարծ վոչխարի ծայրը լերեվաց: Բոլորն էլ մնացին զարմանքից բերանները բաց: Նրանք դեռ իրենց աչքերին չեյին հավատում. բայց լերը տեսան Պոյնախին, վորը պոչը շարժելով հպարտ գալիս էր հոտի առաջին, ուրախութունից չգիտեցին, թե ի՞նչ անեն. բոլորն էլ առաջ վազեցին և ուրախության ճիչերով շրջապատեցին Արշուին:

— Պա՛յ, Արշո ջան, եղ ի՞նչ հրաշքով եք ազատ-

վերս վոր ձեր մի մաղն ել չի թրջվել,—հարցնում ելին կթվորները:

— Դիտես ինչքան վոչխար ու մարդ են ջարդել կալծակն ու հեղեղները:

— Եդ ինչ բախտ ես ունեցել, Արշո ջան,—ասում եր մայրը, փաթաթվելով վորդուն.—զուր չեն ասում, վոր «ասածու պահած գառը գալլը չի ուտիլ»... Դու ասածու հրաշքով պահած ես, բալա ջան...

— Ախպեր, վոչխարը ցամաք, Արշոն ցամաք, Պոյնախը ցամաք, դեռ չափնջին ել ցամաք. ես ինչ հրաշք ա լեղել... Բա սրանց վրա մի կաթիլ անձրև չի կաթել. եսպես բան կլինի,—ասում ելին կթվորներն ու շոշափում չափնջին և Արշոյի ցամաք ուտերը:

— Ինչ աստված, ինչ հրաշք. չես վոր վոչխարը չքշելի Դալի-գաղի երի տակը, ով պիտի ագատեր մեզ,—վերջապես ասաց Արշոն՝ անտարբեր ծիծաղելով և մեկ ձեռքով կողքին կանգնած Պոյնախի գլուխը շոյելով.—հը, Պոյնախ ջան, եսպես չի:

Պոյնախը, բերանը լայն բանալով, հորանջեց և մի տեսակ ծմրոցով կարծես հաստատեց Արշոյի խոսքը:

— Այ աղա, ուրեմն դու վոչխարը Դալի-գաղ

ես բարձրացրել,—հարցրեց զարմացած Թաթոս աղան.—տես, ուրիշ անգամ չհամարձակվես եղբան հեռուները տանել:

— Թաթոս աղա, ուրիշները վոր մոտիկ են պահել, պակաս են վնասվել,—մեջ ընկավ մի ծերունի կթվոր.—Արշոն իդիթ ա, իդիթ, Աղա, դրան արժան ա, վոր իր հոր վարձիցը դուրս մի լավ եդ գառ բաշխես,—ավելացրին մյուսները:

— Խոստանում եմ, ախպեր, չեթե մինչև վերջն եսպես նամուսով լինի:—Պատասխանեց նրանց Թաթոս աղան:

— Ճիշտ ես ասում, աղա,—ուրախութունից կարմրելով բացականչեց Արշոն:

— Ճիշտ եմ ասում, բա. թող ես մարդիկ ել վկա լինեն: Յեթե չես հավատում, տուր ձեռքդ, խփիլ...

Արշոն իր փոքրիկ ձեռքը խփեց Թաթոս աղի մոտո—փափուկ ձեռքին և կարմրտակելով նորից հարցրեց.

— Աղա, չեթե նամուսով լինեմ, գառն ինչ ժամանակ պիտի ստանամ:

— Վոչխարի արանքին նախելիս, սարից դաշտը քոչելիս,—պատասխանեց Թաթոս աղան,—դու մի գառն ունես, միայն դոշաղ կաց:

Պայմանը կնքված եր բոլոր կթվորների ներ-

կայութեամբ: Արշունի ուրախութեանը չափ չկար: Նրան թվաց, թե բոլորի աչքի առաջ նա բարձրացավ իր այսորվա բարձրացած Դալի-դադի չափ:

6

Արշուն Դալի-դադի աղետալի փոթորկից հետո սարերում դարձել էր ամենքի զրույցի առարկան և սիրելին: Նա իր հասակակիցների մեջ առաջինն էր: Բայց վորքան շատ ելին խոսում նրա ճարպիկութեան և խիզախութեան մասին, այնքան շատ էր շարժվում նախանձն ընկերների մեջ:

Արշուն հորից լսել էր, վոր սև վոչխարի կաթը համեղ է լինում: Հոր հիվանդութեան ժամանակ նա այդ բանը փորձել էր հանդուժ և համոզվել: Յերբ կորեկի հացը կուշ չէր գնում, նա յերբեմն ծծում էր սև վոչխարի կաթի միայն մի մասը, վորպեսզի աննկատելի լիներ կթվորների համար:

Չնայած Պողին արդեն առողջացել էր և ինքն էր հոտն օրածացնում, բայց Արշուն ելի շարունակ հոր հետ գնում էր հանդը և նրան օգնում, վորպես ձեռնակուլա: Նա սոված ժամանակ հորից ծածուկ յերբեմն ելի ծծում էր սև վոչխարին: Մի անգամ նա այնքան սոված էր, վոր սև վոչխարի կաթը բոլորովին ծծեց, մինչև կըշտանալը և գրեթե կրճքում վոչինչ չթողեց:

Վոչխարի կթի ժամանակը վոր հասավ, հայր ու վորդի սկսեցին վոչխարը քշել գեպի բերը: Արշուն վոչխարը քշելիս շարունակ նայում էր այն սև վոչխարին, վորի կաթն ինքն արդեն բոլորովին դադարկել էր հակառակ իր ցանկութեան և կռվում էր այն մտքի հետ, թե այդ գաղտնիքը հայտնի հորը, թե՞ վոչ:

«Մի բան, վոր մինչև հիմա վոչ կթվորներն են հասկացել այդ գաղտնիքը, վոչ էլ աղան, թող հալըս էլ չիմանա. իմ արածը լավ է, թե վատ, թող իմ մեջ էլ մնա: Ի՞նչ արած, է, մի քանի հարյուր վոչխարի կաթից ինձ մի վոչխարի կաթ չի հասնի, համ էլ հորս պատմած հեքյաթը զո՛ւր ա ստում, թե սոված մարդն ամեն բան կանի... Այդպես մտածելով, Արշուն վորոշեց այդ մասին վոչ վոքի բան չասել, հուսալով, վոր, ինչպես միշտ, այս անգամ էլ աննկատելի կանցնի:

Արշուն վոչխարներին մաս-մաս գեպի բերն էր քշում. հայրն էլ բերի առաջ կանգնած՝ ողնում էր կթվորներին: Թաթոս աղան ու իր համկալները միասին կանաչների վրա նստած՝ խորոված ելին անուշ անում, վրան կարմիր գինի խմում, յերբեմն էլ յերգում ելին և կատակներ անում: Կթվորներն էլ բերի առաջ յերկու շարք

նստոտած՝ պարծենում ելին իրենց կթած վոչ-
խարներով, թե վորն եամենից շատ կաթ տալիս...

— Ես ամբողջ հոտի մեջ Թաթոս աղի սև վոչ-
խարի պես շատ կաթ տվող չկա. նա ամեն ան-
գամ, այ, ես կովկիթը լցնում ա. կուզե՞ք, կը-
թեմ, տեսե՞ք: Գեռի Պողի, Թաթոս աղի սև վոչ-
խարն իմ կողմը քշի:

Սև վոչխարի անունը լսելուն պես Արշունի
սիրտը լքլքոցն ընկավ, գուշնը թռավ, նա այն-
պես եր դողում, կարծես թե չերկրաշարժից
նրա վոսների տակ գետինը շարժվելիս լիներ:
Յեթե նա այդ րուպելին հենված՝ չլիներ իր վոչ-
խարակալ փոքրիկ մահակին, ով գիտե, ուշաթափ
ընկներ գետնին: Լավ եր, վոր նա բերի վերջումն
եր կանգնած, և վոչ վոք չնկատեց նրա տաղնա-
պալից վիճակը:

Կթվորը սև վոչխարի կուրծքը լերկու ափի
մեջ առավ, դեռ չռթացրեց, դեռ չռթացրեց, կաթ
դուրս չեկավ, սովորական կաթի թշրոց ու փըշ-
ոց չլավեց, և նա՝ սաստիկ հերսոտած՝ դարձավ քեֆ
անող Թաթոս աղին. — Ես ի՞նչ բան ա, աղա. ես
սև վոչխարի հետ ի՞նչ ա պատահել. սա բոլորո-
վին կաթից կտրվել ա. առաջ ես կովկիթը լըց-
նում եր, իսկ հիմա այ, տես, ես ա:

— Ինձ ինչի՞ լես հարցնում, այ, Պողուն հար-
ցրու, վոչխար պահողը նա լա. նա՛ կիմանա, —

ասաց Թաթոս աղան և կովկիթը կթվորից վերց-
նելով, մոտեցավ Պողուն:

Ա՛ Պող, ես ի՞նչ բան ա. ուր ա սև վոչխա-
րի կաթը: Պողին լուռ եր, չգիտեր, ի՞նչ պատաս-
խանի: Նա սիրթնել եր. ներքին շրթունքը բո-
ցավառված, չորացած դողդողում եր: Արշուն աչ-
քերը հառել եր հոր աչքերին, սրտի լքլքոցով
անհամբեր սպասում եր, թե ինչով պետք ե
այս տրաքոցը վերջանա, լեթե նա գաղտնիքն
ինքը չբանա:

— Ա՛ Պող, քեզ հետ եմ. անհամուս, ուր եմ
ես սև վոչխարի կաթը, մի ձեն հանի լե. ի՞նչ ես
պապանձվել: Բա սև վոչխարի կաթն ես պետք
ե լինի. — այդ ասելով, Թաթոս աղան կովկիթով
խփեց Պողու կրծքին և միջի լեղած կաթն ել
թափեց նրա սև արխալուղի վրա. Պողու կուրծքն
սպիտակ գուշնով ներկվեց: Արշուն դեռ բերի
ծայրին դողդողում եր և աչքերը չեր հեռաց-
նում հոր աչքերից: Հանկարծ տեսնելով հոր
կուրծքն սպիտակ ներկված, նա ավելի սկսեց
դողդողոցն ընկնել և սրտի դողով սպասում եր,
թե հայրն ինչպես կպատասխանի Թաթոս աղին
իրեն հասած խախտառակության համար:

— Ա՛ խալիսը, բա ես բան ա. Բա ես ասու-
ված կվերցնի՞ — վերջապես ասաց Պողին, աչ-

քերը լացակուժած դառնալով կթվորներին և սրբելով կրծքից չաղ կաթը. — դուք տեսած էք, կամ լսած էք, վոր Պողին գողութուն անի:

— Տո՛ւ, աննամուս, բա ես սև վոչխարի կաթն ում ա կթում, սև սատանան: Յես չգիտեմ, մեր պայմանում գրված ա — լեթե մի գողութուն, մի հարամութուն նկատեմ, դու քո տարվա վարձից զրկվում ես և վնասն ել վճարում ես... Հիմա դու գիտես. սա պարզ գողութուն ա. կամ գաիր, ում ե գողանում սև վոչխարիս կաթը, կամ թե չե գողը հենց դու լես. ել դուր դես ու գեն մի րնկնի:

— Ի՞նչ ասեմ, աղա. թե լես գող լինեմ, իմ վորդիքը կոտորվեն. թե չե, հո ինձ գուր տեղը գող ասողի ոջախը — տունն ու տեղն ալ, եսպես մոխիր դառնա. — ալդ ասելով, Պողին հուսահատված ձեռքի մահակը մի կողմ շարտեց, գետնից վերցրեց մի բուռը հող, ջուխա ձեռքերը պարզեց դեպի լերկինք և հողը շարտեց վերև:

— Եսպես պարզ, աչքարա բանի համար ել ի՛նչու լես դուր տեղը քեզ կամ ինձ անեծքաչոր անում: Կարձ — գողը տուր, կամ գողը դու լես: Ի՛նչ կասեք, ա խալիք — ասաց Թաթոս աղան, դառնալով իր հասկալներին և կթվորներին, վորոնք խկուլն հավանութուն տվին նրան գը-

լուխները շարժումով: Իսկ խեղճ Պողին հուսա-
հատված լերկու ձեռքով սեղմեց իր դաշուխի
դաստակը և Թաթոս աղի արձակած դատաւճռի
ծանրութեան տակ, աչքերը դետնին սևեռած՝
ֆնաց քարացած մտածելիս...

Այդ րոպեին Արշոն աչքի տակով դիտում էր
հոր տանջանքները, վոր նա գող է հռչակվում
և զրկվում է իր ամբողջ տարվա վարձից—տառն
ու հինգ գառներից. իսկ ինքը մեկ գառան հա-
մար գոհում է թե հոր պատիվը, թե տարեկան
վարձը: Հօրը փրկել, թե՛ իրեն... Ահա այս լեր-
կու ընտրանքի մեջ էր տանջվում Արշոն, լերբ
հայրը, վեր բարձրացնելով գլուխը, վորպես մի
ծանրացած ժալո, հոգնած և ընկճված ձայնով
նորից դարձավ Թաթոս աղին:

— Բա՛ ինչ անեմ, աղա, վոր դու հավատաս,
վոր Պողին գող չի... Շատ եմ մտածում, բայց
մի ճամբա չեմ գտնում... Մի կենտ բան ա մը-
նում, ա խալխ, վոր ես դամեն հանեմ, ձեր ա-
ռաջին փորս խրեմ, վոր հավատաք, թե Պողին
արդար ե... Այդ ասելով Պողին հանեց դաշուխը
պատյանից և դեմ արավ ինքն իր փորին: Բո-
լոր կթվորները ցնցվեցին և վեր թռան տե-
ղերից:

— Աղա ջան, սև կաթը լես եմ ծծել, լես եմ

մեղավորը, իմ հալը արդար ա, արդար—բացա-
կանչեց Արշոն, Թաթոս աղի մոտ վազելով.—
Թող բոլորն ել իմանան՝ իմ հայրն արդար ա,
արդար...

— Լավ, Պողի, մեղավորն ես լակոտն ա լե-
ղել. սրան ել հետդ հանդը չտանես, թե չե սա
քո գլխին շատ փորձանք կբերի,—սառնութեամբ
վորոշեց Թաթոս աղան:

— Լավ, աղա ջան, ինչ փորձանք եմ բերել.
մեծ բան է, վոր լերեք հարյուր վոչխարից մեկ
վոչխարի կաթն ել մեզ պահողներին տաք,—ա-
սաց Արշոն նեղացած.—սովից հանդում նվաղում
եյի, մի կտոր չոր կորեկի հացի վրա...

— Տեսնո՞ւմ եք սրան. սրա նշաններն ուրիշ
են. դեռ վոչինչ, ուզում ա ինձ հետ կիսատար
դառնա, վորովհետև իր հոր հիվանդ ժամանակը
վոչխարս պահել ա. լես ել խոստացել եմ սրան
մի գառ տալ, լեթե մինչև վերջը նամուսով կը-
լինի. բայց սև կաթը լափելուց հետո ել կարելի
լիմ սրան վոչխարի մեջ թողնել: Չե, Պողի, չըլ-
նեմ, չիմանամ, վոր դու սրան ել հետդ հանդն
ես տարել:

— Ի՞նչու, ես սարերը քօնն են, վոր արդե-
լում ես. քո գառն ել, սև կաթն ել քո գլխին
կենան, դու մենակ կեր, վոր կշտանաս,—ասաց

Արշուն բարկացած և մահակը ձեռքին մարտական զինք բռնելով՝ հեռացավ։

— Տեսա՞ք, եղ լակոտն ինչ ասաց. մի դրան բռնեցե՞ք, միջից կես անեմ, եւ թաթոս աղան ուզեց հարձակվել, բայց Արշուն արդեն փախել եր։

— Բա եսպես ասածու զառը մարդուց ել ենպես գալում լակոտ։ Չնեղանաս, Պողի, նա քեզանից չե...

— Ի՞նչ արած, աղա, զի՞ք ժամանակիցն ա։ Յերեխեքս չոր ու ցամաք կոտորվածքի լեն, ինչ անեն,— պատասխանեց Պողին, խոր հառաչելով։

— Դու ել կաշխատես, կունենաս. ի՞նչ ես շտապում... — Հուսադրեց նրան թաթոս աղան։

— Ո՛ւր ա, բա չեմ աշխատում, վոր խախալի գլուխը բան չի ընկնում,— ասաց Պողին, ուսերը վեր քաշելով։

— Ա՛յ Պող, կընկնի, կընկնի. համբերութուն ունեցիր, ասաց թաթոս աղան, լերկու ձեռքը խփելով Պողու ուսերին։

— Ե՛հ, աղա, «մինչև առուն ջուր կընկնի, գորտան աչքը դուրս կընկնի»։ Պատասխանեց Պողին և սկսեց գառը մեր տալ։

Գառը մեր տալիս, Արշունի բացակայութունը

բոլորն ել զգացին, բայց վոչ վոք չարտահայտվեց այդ մասին՝ թաթոս աղի քեֆին չզիպչելու համար։

7

Սեւ-կաթի պատմութունից հետո Արշունի փառավոր անունը կոտրվեց։ Բոլորն ել սկսեցին խեթ աչքով նայել նրան։ Մանավանդ նրա հասակակից հարուստների տղաները շատ ելին ուրախացել, վոր Դալի-դաղի փոթորկի հերոս Արշունն սև կաթի գող են բռնել. իսկական անվան տեղ հիմա նրա անունը դրել են Սեվ-կաթ։ Թե խաղի ժամանակ, թե աղբյուր գնալիս ամեն կողմից ել նրան Սեվ կաթ են կանչում. մի խոսքով մի տեղ լերեալիս նրան հանգիստ չեն տալիս։ Յերը նա միամիտ անցնում ե, համոզված լինելով, վոր իրեն վոչ վոք չի տեսնում, մեկ ել տեսար հանկարծ մի տեղից լավեց՝ Սեվ-կաթը, և նրան ամեն կողմից միացան ուրիշները։ Խեղճ տղան կարկտի նման տեղացող Սեվ-կաթը բռնեց շփոթված՝ վազվզում ե խենթի պես, վորպեսզի նրանց թունավոր հարվածներից ազատվի։ Յերբեմն ել, չկարողանալով ազատվել, ջրդաճացած քար ու փայտ ե շարտում աջ ու ձախ, բայց դրանով ել չի կարողանում զսպել լկտիներին և ստիպված՝ վազում ե նրանց առաջին,

մինչև վոր մի տեղ կծածկվի նրանց տեսողութիւնն:

Այդ բոլորից հետո Արշոն վորոշեց, վոր իրեն ընկեր չունի. բոլոր մարդիկ ել նրա թշնամիներն են: Նա վճռեց ել յերբեք մարդամեջ դուրս չգալ, աշխատել միշտ մենակ և հեռու լինել մարդկանցից: Այդպես նա միշտ թափառում եր մենութեան մեջ, չեւ խառնվում վոչ մի ընկերական խաղի: Նրա մտերիմներն ու խաղընկերներն ելին սարերն ու ձորերը, աղբուրներն ու առուները, ուր թափառում եր ինքն իրեն, նըրանցով յերջանիկ, վորովհետև նրանց մոտ միայն նա մոռանում եր Սեվ-կաթն ու սեվ ընկերներին:

Չնայած Թաթոս աղան արգելել եր Արշուն հոտն արածացնելիս հոր հետ գնալ հանդը, բայց նա յերբեմն ամենքից ծածուկ գնում եր հոտը գտնում հանդում. հանկարծ տեսնելով սև վոչխարին, հիշում եր սեվ-կաթը, թողնում եր ու փախչում:

8

Մինչև աշնան վոչխարի խուզն ընկնելն Արշոն դուրս չեւ գալիս մարդամեջ և նա իր մենութեան մեջ իրեն հանգիստ ու յերջանիկ եր զգում:

Նրան թվում եր, թե արդեն բոլորն ել մոռացել են Սեվ-կաթի մասին, վորովհետև յերկար ժամանակ աչք չարարաստիկ բառը նա չեւ լսել: Ուստի վոչխարի խուզի ժամանակ նա վորոշեց գնալ հորն ոգնելու:

— Ո՛ր, բարով յեկավ... Սեվ կաթը... Լիսը քո տեսնողացը. եղ վորտեղ ելիր մինչև հիմա, — հանկարծ գոռաց Թաթոս աղան, յերբ առաջինը նկատեց Արշուն յերևալը:

— Սեվ-կաթը, Սեվ-կաթը... Կրկնեցին խուզվորները:

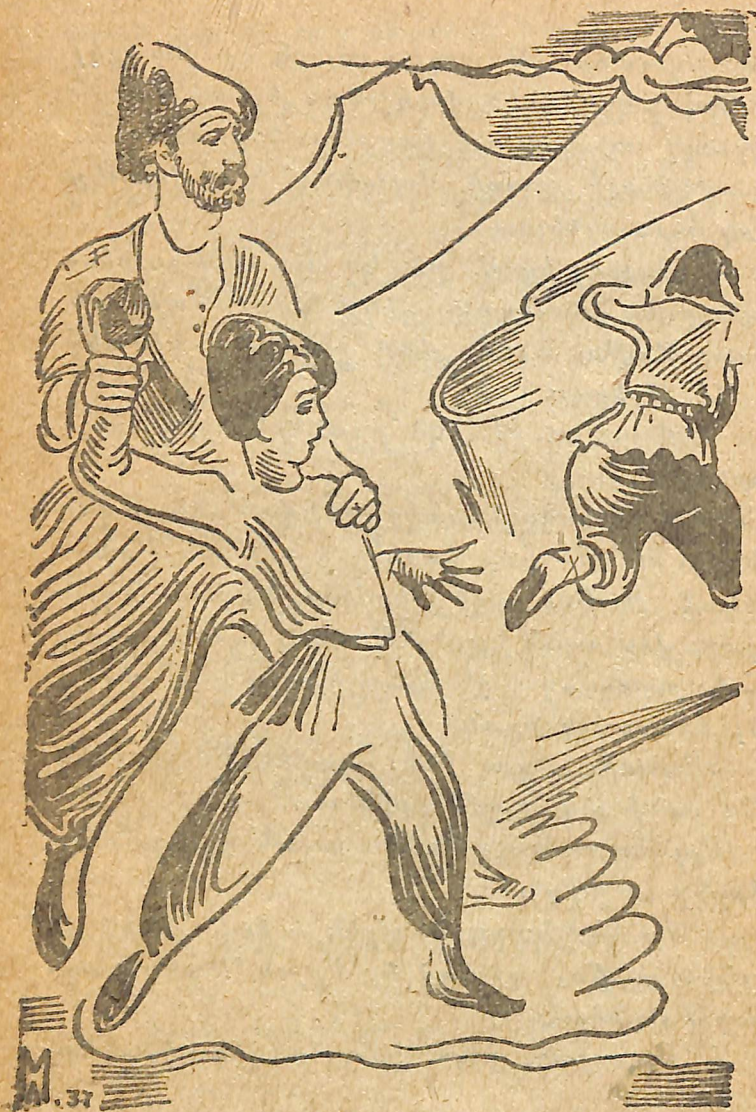
Արշոն կատաղութիւնից շփոթված դես ու գեն ընկավ, մի մեծ քար ճանկեց և բոլորին թողած ընկավ Թաթոս աղի հետեից: Թաթոս աղան զգաց, վոր աղան ջղայնութիւնից իրեն կորցրել ե, ել աղա-մաղա չի ճանաչում, սկսեց փախչել և հորդորել նրան.

— Սպասի, բալա ջան. սպասի, Սեվ-կաթ. եղ ինչ բանի չես, քարն արին ա...

(Այդպես ասելով, Թաթոս աղան փախչում եր Արշուն ատշից):

— Քո Սեվ-կաթը սև արին պիտի շինեմ քո գլխին, արին, — գոռում եր Արշոն Թաթոս աղի հետեից ընկած:

— Արշո ջան, բալա ջան, հանգիստ կաց: Այդ

ասելով, Պողին Արշուին պինդ բռնեց հետեից։
Արշուն ճանաչեց հոր ձայնը, հերսը հանդարտվեց
իր իսկական անունը լսելուն պես. ձեռքի քարը
շարժեց մի կողմ։

— Ի՞նչ անեմ, ապի ջան, ի՞նչ. Թաթոս աղի
սև կաթը խեղդում ա. ինձ խեղդում. բա սրա-
նից չե՞րբ պիտի ազատվենք, ե...

— Բալա ջան, Արշո ջան, արի, տանեմ տուն.
Թե ուզում ես ազատվել սրանց յերեսը դուրս
մի գա։

Յերբ Պողին վերցուն տանում եր տուն, Թա-
թոս ազան հետեից կանչում եր, վորպես «սըր-
տացավ».

— Գիր անել տուր, գիր, Պողի, թե չե Սեվ-
կարը փշանում ա, ախոս ա... Եզուց մոլլա
Ղուրբանին կուղարկեմ. թող քանի նոր ա, գիր
անի։

Մի առաւելոս Արշուն քնատեղից վեր կացաւ, տեսաւ իր արխալուղի միջին լեռանկիւռնի ձեւով կտորի մեջ թիլիսմներ են կարել. ինչ վոր թղթի կտորներ եւ ջրի մեջ գցած՝ մալըը տվեց իրեն, վոր նրա ջրիցը խմի: Արշուն գայրացած պոկոտեց մեջքի թիլիսմները, շուրն եւ, թիլիսմներն եւ միասին շարտեց դեպի Թաթոս աղի ալաշուխի (մեծ վրանի) կողմը, վորի առաջ ձեռքերը մեջքին դրած նա ման եր գալիս: Հետո բարկության արցունքներն աչքերին՝ նա դարձաւ մորը. — Այիս, Ազի ջան, ի՞նչ եք ուզում ինձանից. հերիք չի են անխիղճ աղան մեզ սոված կոտորում ա, դուք եւ մի կողմից նրա խոսքովն եք ընկել, ուզում եք ինձ եւ մոլլաներով տանջել: Այ, գիր անելուն Թաթոս աղան ա', Թաթոս աղան, վոր մի թաս կաթան համար ինձ են որն ա գցել, վոր մնացել եմ տանը բանտարկւած...

Վոչխարի խուզից հետո սարերին սկսում է
մոտենալ աշունը:

պատճառներով՝ հարգելի, թե՛ անհարգելի։ Հարգելին համարվում էր վորեւէ հիվանդութեան պատճառով ընկածը։ Իսկ գողի, գայլի և այլ անհայտ պատճառներով պակսորդներին համար պատասխանատու չէր հովիվն ինքը։ Նա պարտավոր էր այդ վնասը վճարել տիրոջը կամ իր սեփական ոռճիկով կամ, յետեւ ոռճիկը չէր ծածկում տիրոջ վնասը, այդ դեպքում նա պարտավոր էր լինում այդ վնասի հաշվում մի տարի ևս ծառայել տիրոջն առանց վարձի։ Գանի տարի Պողին ծառայել էր Թաթոս աղի մոտ, գրեթե վոչ մի տարի նա իր վարձը լրիվ չէր ստացել։ Թաթոս աղան, ոգտվելով նրա միամիտ և թուլ բնավորութունից, հաշվի որը միշտ շառ ու շիւրաղ էր գցում, նրա աչքերին աչքան հող ու մոխիր փչում, վոր Պողին վոչ միայն իր վարձիցն էր զրկվում, այլև մի բան էլ ինքն էր մոռնում պարտ Թաթոս աղին։ Թաթոս աղան սովորութունն ուներ իր պառավ վոչխարներին ամեն տարի ջուկել և ծախել, վորպէս սերնդի համար անպետք։ Նա, ոգտվելով Պողու միամտութունից, այդ գործը կատարում էր այն ժամանակ, յերբ Պողին վորեւէ գործով բացակայում էր հոտից։ Ահա այդ պակսորդներն էին, վոր Թաթոս աղան միշտ դուրս էր բերում վորպէս անպետք

կորած և բարդում խեղճ Պողոս վզին, վորպես պարտք: Այդ պատճառով եւ Պողին լերբեք չեր կարողանում ազատվել Թաթոս աղի պարտքից, միշտ մնում եր «սեւերես»: Այդ որը վոչ միայն Պողոս, այլև բոլոր հովիւները պարզերես կամ սեւերես դուրս գալու որն եր:

Պողին անգրագետ² եր: Նա իր հաշիվը պահում եր իր մեծ մահակի վրա դանակով նշաններ ա- նելով: Նա այդ մահակն աչքի լույսի պես պա- հում եր, վորպես իր հաշվեմատչանը: Նա մի քա- նի անգամ իր վորդի Արշուի հետ իր մահակի հաշիվներն ստուգել եր, և հալը ու վորդի ու- րախ ելին, վոր այս ստորի Թաթոս աղի առաջ պետք ե առանց պարտքի դուրս գան և լրիվ տասն ու հինգ գառն ստանան, իրանք ել վոչ- խարատեր դառնան: Արշուն սրտով ուզում եր հաշվի որը հոր հետ գնալ, բայց հայրը չթողեց, ասելով.— Ա՛յ վորդի, զուր ես գալիս. առանց են ել Թաթոս աղան վրեդ հերստած ե. հրես իրենց լակոտներին վրեդ հայ կանի, հուշտ կը- տան քեզ. լավն են ա, դու տանը մնա:

Արշուն սրտատրուի տանն սպասում եր, վոր հրես հայրը՝ տասն ու հինգ գառն առաջն արած³ կգա:

Յերբ իր մահակին նշան արած հաշիվը լրիվ

տվեց, Պողին դարձավ Թաթոս աղին.— Աղա՛, ինձ հիմա ինչքան ա հասնում:

— Քեզ իսկի մի ուլ ել չի հասնում: Դու քո մահակի հաշվին ես նայում, իմ դավթարին ել նայի, լե՛: Իմ դավթարով տասն ու հինգ ջան մե- ծավոչխար ա աննշան պակսել: Ն՛ս չողունով*) ծավոչխար ա աննշան պակսել: Բա սրանք ուր են, ընկավ, ես ցեխում մնաց... Բա սրանք ուր են, սրանք վմրտեղ մնացին,—ասաց Թաթոս աղան, մատներն ուղղելով Պողոս աչքերին:

— Լավ, աղա, բա եզ բան մ. եդքանը վնց ա պակսում,—բերանը բաց, հարցրեց Պողին շի- վարած:

— Յես ինչ գիտեմ. քեզ հարցրու. վոչխար պահողը դու լես, դու ել լավ կիմանաս:

— Թե յես-յես եմ—յես վոչ վոչխար եմ կե- րել, վոչ վոչխար եմ կորցրել. եզ ինչ հրաշք ա:

— Ի՞նչ հրաշք. սե կաթն ել եր հրաշք: Նն տղեն, վոր դու ունես, դեռ շատ փորձանքներ կբերի քո գլխին: Նա մոլլի բան ա գառել. նա ինչ ասես, կանի...

— Ուրեմն նա չա կերել: Աղա՛, ինչի՞ լես յե- րելիս վրա զուր շառեր մոգոնում: Չե՞ վոր իմ հիվանդ ժամանակը նա ազատեց վոչխարդ Դալի- դաղի հեղեղից ու կայծակներից. եզ ել շնոր- հակալության տեղն ա:

*) Փոթորիկով:

— Հենց եղ ա յե՛. ինչ վոր արել ա, հենց ե՛ն
 ժամանակն ա արել: Նրանից ասեն բան ել
 սպասելի չա: Նա վոր մեծանա, մարդ կուտի...

—Մարդ ուտողն էլ ես դո՛ւ, մարդ խնջողն էլ...
Վերջն կ'էս մեկը...

—Ուրիշ ի՞նչ ասեմք, ի՞նչ ասեմք, ի՞նչ ասեմք, ի՞նչ ասեմք...

—Ա. Պող, հաշիվով քեզ վարձ չի հասնում.
բայց ինչպես դամազվուղ, մի գառը կտամ, սուր:

—Յերբ փոր եղպես ա, քո դամագլուզն ել
կարգի... Դու ել իմ որին հասնես,—ասաց Պողին
զայրացած և մահալն ուսին դատարկ ձեքով զը-
նաց իր վրանը:

Մի առաւիտտ Թաթոս աղի գառնաբաժը մի սպի-
տակ գառ ուսին բերեց Պողոս վրանը. և առաջ.

— Բեռի Պողի, ես գառը Թաթոս աղան ուղարկեց ձեզ համար դամազուով: Բեզ ել կանչում աս, նոր պալման գրելու համար:

— Յեա տա՛ր, յեա տա՛ր. շանից դամազուդ...ինձ պետք չի.— ասաց Պողին դալրացած, գառը յեա տալով:

— Ես մի գառը Թաթոս աղան ինձ պարտաւ, սա իմ գառն աւ, — ալիք ասելով, Մըշոն վրա թռաւ. գրկեց գառն ու փախաւ:

10

Զնալած Թաթուս աղան նորից մարգրիկ ուղարկեց միջնորդելու, փոր Պողոսն ամանի իր մոտ, բայց Պողին չեղբվել եր—ել չեղբեք այն հրեշի

լերեսը չտեսներ: Տարիների ընթացքում Պողին
արդեն հասկացել էր, վոր Թաթոս աղան, իր
թուլլ յերակը գտնելով, հանգիստ կերպով շա-
հագործում էր իրեն: Յեվ զուր չէր, վոր Պողին
բոլոր միջնորդներին արհամարհանքով պատաս-
խանում էր.

— Ձե, բաժակա՛ն ա. նա ուզում ա ինձ նո-
րից իր թալակը քաշի: Յերեխիս անունը մի թաս
կաթան համար կոտրեց, անունը Սեղ կար դրեց,
զգժացրեց... Շարունակ շառեր մոգոնելով, իմ
եւ վարձը կարե՛ց... Հինգ տարվա դասս քիչ ա,
հիմի եւ ուզում ա նորից խաբի: Ձե, իրան ա-
սեք, վոր եւ չի տեսնի: Պողին խամ եր, հիմի
զլխի լա ընկեր, ուստա լա դառել... եւ գալի
ռեխը չի ընկնի: Յես դեռ ամսոսում եմ, վոր
Պոյնախն եւ նրա գռանն ա ծառայում: Թող կորչի,
նա մարդ չի... Եւ ինչ որ ասեմ...

[illegible]

նաց ուրիշի մոտ ծառայելու, չար ազան եւ, նրանից վրեժ լուծելու համար, ամեն տեղ տարածեց Սեվ կաթի պատմութիւնը. և Արշոյին տեսնելուն պես, դարձաւ ամեն կողմից գոռում ելին—Սեվ կաթը... Նորից լցնում ելին խեղճ տղայի սիրտն անասելի դառնութիւնով և թունավորում նրա մատաղ կյանքը:

Արշոն ստիպւած եր իր կյանքը անցկացնել միայն իրենց տանը, իր փոքրիկ յեղբայրներէ և այն մի հատիկ սպիտակ գառան հետ, վորի ճակատը նա կարմիր գուշնով ներկել եր և ձեռքի սովորեցրել: Պողոտ տան միակ ուրախութիւնն այն գառն եր: Արշոն և յեղբայրներն այն գառանը սիրում ելին, ինչպես իրենց չորրորդ յեղբորը: Նրա անունը դրել ելին Դիգի-Բա: Գառն այնպես եր տիրացել ալդ անվանը, վոր Դիգի-Բա լսելուն պես, ուր ել վոր լինէր, գործալից մալուենով, թռչկոտալով, առաջ նետւելով, պիտի գար, հասներ կանչողին: Պողին և իր ընտանիքը, հինգ տարի Թաթոս աղի մոտ տանջւելով, ալդ մի գառն ելին աշխատել. և իզուր չեւ, վոր նըրանք տնով, տեղով, մեծ ու փոքր փաշփաշում ելին նրան և դողում ելին նրա վրա, ինչպես մի անհուն զանձի վրա: Բայց բոլորիցն ել ավելի սերտ կերպով կապւած եր Դիգի-Բալի հետ

Արշուն: Նա ամենքին ել ասում եր, վոր Դիգի-
Բան ինքն ե աշխատել Թաթոս աղի վոչխարը
Դալի-դաղի փոթորիկից ազատելու համար...

— Յես Դիգի-Բալին ենպես լավ պիտի պա-
հեմ, վոր շուտով մեծանա և ենքան բազմանա,
վոր Թաթոս աղիցն ել ունևոր դառնանք, վոր
մենք ել կաթով, լուղով, պանրով լիանանք... —
ասում եր Արշուն իր փոքր լեղբայրներին՝ Սաշի-
կին և Վահանիկին. և, ալդպիսի գեղեցիկ յերազ-
ներ հյուսելով Դիգի-Բալի շուրջը, նա հա-
ճախ ուրախացնում եր փոքրիկներին և գրղը-
ռում նրանց ցամաքած ախորժակը ապագա կա-
թի և լուղի գետերով:

Արշունի պատմածների ազդեցութունն որ-որի
վրա այնքան խորացել եր փոքրիկների սրտում,
վոր նրանք մի րոպե չեկին հեռանում Դիգի-Բա-
լի մոտից. ցերեկը նրան տանում եկին դաշտն
արածացնելու, իսկ յերեկոները ամենամաքուր
խոտերից բերում եկին առաջը գնում, վոր նա
ուտի: Յերբ յերեխաները զիշերը պառկում եկին
քնելու, Դիգ-Բան նստում եր նրանց անկողնի
մոտ, մուշմուշալով վորոճում եր և նայում յե-
րեխաներին: Իսկ յերեխաներն Արշունի պատ-
մածներով տարված՝ քնում եկին, սիրուն յերազ-
ներ տեսնում և առավոտյան իրար պատմում:

— Մեր Դիգի-Բան ենքան շատացել եր, վոր մեր
տունը կաթով, լուղով լցվել եր...

Պողոս յերեխաներն ասրում եկին ալդ անուշ յե-
րազներով Դիգի-Բալի հետ, կրծելով կորեկ հա-
ցի չոր կտորները:

11

Աշնան մի ցուրտ առավոտ, յերբ Պողոս յե-
րեխաներն իրենց հնամաշ, գգգգված անկողնում
կուշ յեկած քնած եկին, խրճիթի խարխլած դուռը
շատ կռպիտ կերպով թխկացրին: Յերեխաներն
ահից ցնցվեցին: Դիգի-բան, վորն ըստ սովո-
րականին նրանց գլխավերևում հանգիստ նստած
վորոճում եր, ահից վեր թռավ տեղից և սկսեց
աղիողորմ մայելով խրճիթում վազվզել:

Յերեխաների մայրը սրտի լքլքոցով գնաց
դուռը բաց արեց, և, յերեք տղամարդ ներս
մտնելով, բարկադած հարցրին նրան.

— Ես ուր ե Պողին:

— Պողին տանը չի լինում. նա հանդերին
վոչխար ա արածացնում: Չեղ մատաղ, ինչ եք
ուղում նրանից. ինձ ասեք, — հարցրեց Աղին
վախեցած:

Աղին յերեքին ել ճանաչեց և հասկացավ, վոր
նրանք լավ մարդիկ չեն: Մեկը տանուտերի

թիկնապահն եր, անունը Զարգանդ-չեկ, ծաղկատար գեմքով, չալ, կատաղի աչքերով, թուրն ու դաշուճնը վրեն, ատրճանակը կողքին, մաթրախը ձեռքին, սևամազ փափախը գլխին—խակական դարգանդ: Մարդ չեր կարող նրա յերեսին ուղիղ նայել: Տանուտերն ուրիշ թիկնապահներ ել ուներ, բայց հարկեր ժողովելու համար միշտ Զարգանդին եր ուղարկում, վորովհետև նա յերբեք դատարկ չեր՝ վերադառնում, ամենաաղքատ տանիցն ել մի բան պոկում եր, տանում: Նրան վոչ մի աղերսանք, վոչ մի արցունք չեր ազգում: Նա անողոր եր: Այդ բոլոր հատկութունների համար նա տանուտերի մոտ առանձին համարում ուներ: Յերկրորդը տանուտերի ոգնական Մոսին եր—բարձրահասակ, բարակ, վոնց վոր մի չինարի, ցիցաչոր հին, յուզոտված շապոն գլխին, գեղին պղնձագուճն պաշտոնական մեղալը կրծքի մի կողմից շղթայով կախ ընկած: Յերրորդը հարկահան Պետոն եր—միջահասակ, նիհար մզած լիմոնի նման ցամաքած գեմքով, հարկահանության զավթարը կուսն տակին:

—Դե, ինչ եք կանգնել, իրար յերեսի նայում,—ասաց բարկացած Զարգանդը հարկահան Պետոյին և ոգնական Մոսուն, վորոնք ուշի-ուշով դիտում ելին Պողոս խրճիթի մուկ անկյունները: —Դե, շուտ արեք, ինչ վոր տանելու լենք, տա-

նենք... Մենք դեռ գնալու տեղեր շատ ունենք:

— Մենք ել եղ ենք մտածում, ելի. աչքն ենք ածում, բայց վոչինչ չի լելու, վոր տանենք,—ասաց ոգնական Մոսին աջ ձեռքը խրճիթի ներսը տարածելով:

— Լավ, ինչ կա, վոր ինչ տանենք. վոչ խալիչա կա, վոչ սամավար, վոչ ել մի պղնձակուժ: Հրեն պուռնզը կոտրած են հողակուժն ա, մեկ ել ես չուերն են, վորոնց տակին յերեսները կուչ են լեկել. միթամ սա ել սըանց անկողինն ա. վաճ աստված սա անկողին համարի,—ասաց հարկահան Պետոն, յերեսաների վրայի չուլի մի ծալրից բարձրացնելով: Յերեսաները վախից ծիկա տվին, կարծելով, թե իրենց վրայի միակ վերմակը խլում են: Բայց Սըչոն նորից ծածկեց նրանց և հանգստացրեց:

— Հիմա ինչ անենք. լես ետեղից դատարկ չեմ գնա,—ասաց Զարգանդը, նորից մաթրախով շրփալացնելով գուանը: Շրփալացի վրա հանկարծ խրճիթի մի մուկ անկյունից գառը վախեցած՝ բարձր ձայնով մայեց:

— Բա են ինչ ա, վոր ասում եք բան չկա, նրանից լավ բան եք ուզում,—ասաց ուրախացած Զարգանդը, վազելով գառան մայոցի վրա: Դիզի-Բան աչքան մեծացել ու գիրացել եր,

վոր Զարգանդը նրան կռան տակն առած՝ դուռով բերեց դեպի դուռը:

— Այ ձեր արեին մատաղ, յերեխաներիս ուրախութիւնն եղ մի գառն ա, եղ ել ուր եք տանում. բա մեղքը չէ՞նք... — ասաց Ազին, պինդ բռնելով Զարգանդի թևից:

— Այ քույրիկ, ձեզ գեղական ու պետական հարկեր են գցել. նրանց հաշվումն ենք տանում: Հանգստացիր, որենքի մարդկանց չեն հակառակվիլ, — ասում եր ոգնական Մոսին, մի կողմից հարկահան Պետուին և թիկնապահ Զարգանդին նշան անելով, վոր տանեն:

— Ախր մեզ ի՞նչ ունենք, վոր մեզ պես գառն աղքատին ել հարկեր եք գցում. բա դուք մեզ չէք տեսնում, թե ես ի՞նչ որի յենք ապրում: Տնով, տեղով վոր կրակն ընկնենք, մեզանից մըկլահոտ չի վեր լինիլ. ենպես Ադամ մորամերկ ենք, — աղիողորմ լալով խնդրում եր Ազին, ցույց տալով իր կիսամերկ, լաթերով հազիվ ծածկված յերեխաներին:

— Դե, դու ել քիչ աղքատ ձևացիր, ե, — դուռաց զայրացած Զարգանդը, թեն ազատելով աղերսող կնոջից: Ես տարի մարդդ տասն ու հինգ դառը մենակ թաթոս աղիցն ա ստացել:

— Վիյ, քեզ մատաղ, եղ ո՞վ ա ասում. վո՞նց

են եդպես ստեր մոգոնում, — ասաց Ազին, զարմանքից իր յերեսը պռճոկելով:

— Հարկերը բաժանելիս, թաթոս աղան ինքն եր ասում, վոր Պողոսն իր վարձի հաշվում տասն ու հինգ գառն ա տվել, վոր հիմա Պողոս թուրք քաղցր ա... Նրան հարկից ազատել չի կարելի. ասում եր, դուք քանի կարաք, նրան բեռնեցեք: Դրա համար ել ձեզ ես տարի քառասուն մանեթ են գցել. ա՛յ, ուզում ես, տես դավթարը... — Բացատրեց հարկահան Պետոն, Ազու առաջ դավթարը բաց անելով:

— Բա դուք ել ձեր խիղճը վո՞նց կորցրիք, վոր թաթոս աղի խոսքին հավատացիք: Հինգ տարի մեծ ու փոքր նրա դռանն աշխատելուց հետո եղ մի կենտ գառն ենք նրանից պոկել, են ել զոռով: Վա՛յ, են հախ միայն տերն ել նրա տունը քանդի, վոնց վոր նա մեր տունը քանդեց, հա՛, — ասաց Ազին հուսահատ՝ ձեռքերը տարածելով դեպի յերկինք:

— Դե, մենք ի՞նչ անենք, ա՛յ քիրս. եղ մեր բանը չի: Թաթոս աղան մեր գեղի առաջին պաշտոնին ա. նրա խոսքը գին ա գնում, նա վոր ասի՝ մածունը սև ա, պետք ա հավատանք, — ասաց Զարգանդը և գառանը, վոր մինչ ալդ բանտարկած ունեք իր յերկու վոտների արանքում, դուրս քաշեց, կռան տակն առավ, վոր տանի...

—Վա՛յ, Ազի ջան, Բիգի-Բան տանում են:

Յերեխաները, ճշալով, մեկը մյուսի հետևից վազեցին դեպի Ջարզանդը: Արշոն, Մաշիկը, Վահանիկը կպան Ջարզանդի թևերից, փեշերից և սկսեցին աղիողորմ լալով, քարշ ընկնել նրանից:

—Ո՛ւր են տանում, ո՛ւր մեր Դիգի-Բան. չեմ տա, չեմ տա,—գոռում էր Արշոն: Իսկ Մաշիկն ու Վահանիկն ել կրկնում էին նրա հետևից:

—Մեր Դիգի-Բան տո՛ւր, մեր Դիգի-Բան...

—Այ՛, ձեր Դիգի-Բան. առե՛ք ձեր Դիգի-Բան —այդ ասելով Ջարզանդն այնպես ուժգին թափահարեց իր չուխի փեշերը, վոր յերեխաները Դիգի-Բա, ճշալով, ընկան հատակին: Բայց Արշոն ագրուկի նման իր բոլոր ուժով պինդ կպել էր Ջարզանդի թևից և պոկ չեր գալիս: Պետոն ու Մոսին ել աշխատում էին Արշոյին մի կերպ բաժանել Ջարզանդի թևից, բայց չեր աջողվում:

—Վերջապես հերիք ա յե՛,—գոռաց Ջարզանդը խիստ զալրացած,—ես լալիտն ուզում ա մեզ հաղթի՛. և նա մաթրախով մի քանի անգամ այնպես ուժգին շրփացրեց յերեխայի մեջքին, վոր Արշոն ուշագնաց փոկեց հատակին:

Հարկահանները Պողոս տնից տարան վերջին

գառը: Յերեխաները կանչում էին լալով՝ «Դիգի-Բա՛, Դիգի-Բա՛...» Դիգի-Բան Ջարզանդի թևի տակից պատասխանում էր յերեխաներին աղերսալի մայունով... Մայրը՝ ջուր էր ցանում Արշոյի յերեսին, վորպեսզի նրան ուշքի բերի...

12

Թեև Ազին Արշոյի յերեսին ջուր ցանելով մի կերպ նրան ուշքի բերեց, բայց Արշոն դեռ յերկար ժամանակ դողդողում էր, վորովհետև Ջարզանդի մաթրախի հետքերը դեռ ցավից մոմը ունում էին: Մայրը հարևաններից մի քիչ ողի ճարեց և նրանով մաթրախի դիպած տեղերն սկսեց մաժել:

—Ա՛խ, անիծվածներ,—ասում էր մայրը վերքերը մաժելիս,—յարաբ, որ կլինի՛, վոր ձեզանից ազատվենք:

—Ազի ջան, Ազի, յես կմեռնեմ, յեթե մեր Դիգի-Բան չազատեմ: Առանց նրան մենք վճնց պիտի ապրենք,—ամեն ոք ասում էր Արշոն, խորը հառաչելով:

—Վոչինչ չկա, վորդի՛,—պատասխանում էր նրան մայրը, հուսադրելով,—դու միայն առողջ ջացի՛ր, ասոված վողորմած ա, մեզ համար ել մի դուռը կբացվի...

Այս դեպքերից հետո յերկար ժամանակ Արշոյի ուշքը գլուխը չեր գտիւ։ Նա մի տեսակ որ որի վրա հալվում եր, մինչև վոր անկողին ընկալ։ Նրա աչքերից չեր հեռանում իր սիրելի գառը— Դիգի-Բան. նրա ականջին շարունակ հնչում եր Դիգի-Բայի աղերսալի մայոցը։ Նա հաճախ գառանցում եր, և Դիգի-Բան կանչելով, դուրս եր թռչում անկողնից, յերկու ձեռքը տարածում ու դում, բայց վռչինչ չգտնելով՝ նորից ընկնում եր անկողնում։

13

Մի որ մայրը Սաշիկի և Վահանիկի հետ մի-
ասին գնաց գետափը լվացք անելու: Արդոն մե-

Նաև մնալով, քրքրեց տան խնջիլքը և այնտեղից հանեց իր հոր հին ժամգոտած դաշույնը, մեղքին կապեց ու զնաց Դիգի-Ֆան վորոնեղու։

Նա հասնոյցն ընկած՝ դեռ ու դեն նայելով,
Դիզի-Բա յեր կանչում և վորտեղ վոչխար եր
պատահում, հետեւիցն եր ընկնում, բռնում, տըն-
տողում նրան. հետո տեսնելով, վոր իր Դիզի-Բան
չի, բաց եր թողնում և գնում նորից վորոնելու։

Գլուղի լեռեխաները, տեսնելով նրան մենակ թափառելիս, հետևիցն ելին ընկնում և Սեվ-կաթը կանչելով, քարեր ելին շարառում նրա վրա։ Արշուն սև կաթի մասին լսելիս սաստիկ կատաղում եր և իր ժանգոտած դաշույնը պատյանից հանելով հալածում եր Սեվ կաթ կանչողներին։ Թաթոս աղան իմացավ իր լեռեխաներից, վոր Սեվ կաթն ուզում ե նրանց խանչելով կոտորի։ Նա խակույն խնդրեց տանուտերին, վոր գիժ Սեվ կաթի կապը շուտով քաշի, միաժամանակ Ջարզանդին ել լավ խմեցրեց, հարբեցրեց, վոր նա ել մի կողմից իր բանը տեսնի... Տանուտերը Ջարզանդի խոսքովն եր նստում, վեր կենում և շատ անգամ իր գործերը հանձնարարում եր նրան, վոր նա կատարի. Սեվ կաթին խրատելն ել հանձնեց նրան։ Ջարզանդը Դիգի-Բայի անունով Սեվ կաթին խաբելով, բերեց, գցեց մութ ու խոնավ

ներքնատունը, վորը միաժամանակ և փայտանոց
եր և բանտ:

Մայրն իմանալով Արշուի բանտարկության մա-
սին, լեղապատառ լեկավ տանուտերի մոտ, վոր
խնդրի նրան ազատելու մասին:

— Գիտե՞ս, պարոն տանուտեր, սա են գիժ տը-
ղեն ա հմ, վոր հարկերը հավաքելիս հետս կըռ-
վում եր... Հիմա ել ուզում ա գեղի լերեխա-
ներին խանչալով կոտորի... Ես տեսակ գժին
ապա վննդ կարելի լա բաց թողնել. դեռ սրան
պետք ա մի լավ խրատել... — Ձգուշացնում եր
տանուտերին՝ կողքին կանգնած Ջարզանդը:

— Ա՛, գլխիդ, արևիդ մատաղ, տանուտեր ջան,
դա սուտ ա խոսում: Իմ տղեն մի անմեղ, անշառ,
նամուսով տղա յա: Նրան՝ Թաթոս աղան ա գըժ-
վացրել... Բա դուք խիղճ չունե՞ք. ինչո՞ւ հա-
մար եք նրան բանտարկել, — աղաչում եր
Ազին, Ջարզանդի և տանուտերի դեմ ծառս ելած:

— Դե՛, ձենդ, դանջդ, շատ մի խոսի, գնա հե-
ռացիր, թե չե, տե՛ս, քեզ ել եմ պաղվալը գը-
ցում: Դու վոր լավ մայր լինես, են գժի ձեռ-
քին խանչալ չես դնի. դե՛, հեռացի, — սպառ-
նաց տանուտերն Ազուն:

— Բավական չի Թաթոս աղան մեզ շորերով
կերպ, հիմի պակասն ել դուք եք թամամում:

Իմ վորդու ձեռքին խանչալը դուք եք դնում,
դուք... Թե վոր արդարութուն լինի, ալ, ձեզ
պետք ե բանտարկել, ձե՛զ: Ե՛լ, հե՛լ ասոված,
ասոված, դու ծուռ մարդկանց դատաստանն ա-
նես... — ձեռքերը դեպի լերկինք պարզելով և
արտասուքից խեղդվելով, Ազին գնաց՝ վիզը
ծուռ:

— Պարոն տանուտեր, դրա արտասուքին
միք մտիկ անի: Դրա տղեն վոր մեծանա, մեզ բո-
լորիս ել կուտի. մենք չպետք ե թողնենք, վոր
նա մեծանա, — վորոշեց Ջարզանդը. իսկ Ջար-
զանդի վորոշումը, վորպես հավատարիմ թիկնա-
պահի, տանուտերի համար որենք եր:

14

Մյուս որը Ազուն հայտնեցին, վոր վորդուն
ազատում են, թող դա տանի: Պողին ել, իմա-
նալով վորդու բանտարկության մասին, ալդ որը
լեկել եր, վոր ինքն ել խնդրի: Նա ել ուրախա-
ցած՝ Ազու հետ միասին գնաց գյուղվարչութուն:
Արշուին փայտանոցից հանեցին գրեթե կիսամեռ
վիճակում և հանձնեցին հորն ու մորը: Մայրը
գրկելով վորդուն, դարձավ Ջարզանդին.

— Ե՛լ, ես ի՞նչ ա պատահել տղիս հետ:

—Ո՞վ գիտի, գժի հետ ինչ ասես՝ կպատահի,—պատասխանեց սառն ու անտարբեր Զարգանդը:

—Սրա խանչալն մեր ա, սրա հետ խանչալ ա լեղել, բեր:

—Պանչալը մեզ հարկավոր ա գործի համար,—ասաց Զարգանդը, լերեսը շրջելով:

—Ա՛յ, գործի ու ցավի գաք, վոնց վոր մեզ ցավի մեջ գցեցիք, հը... Գնանք, բայա ջան, գրնանք, քանի նոր շառի մեջ չենք ընկել,—ասաց Ազին և Պողոս հետ Արշուի թևերից բռնած գոռով հասցրին տուն:

Մարմնի ջարդվածների պատճառով Արշուն չէր կարողանում վոչ շարժվել և վոչ էլ խոսել: Նա ծնողներին հազիվ կարողացավ հասկացնել, վոր Զարգանդը նրան բանտում խիստ ծեծել է... բայց ծնողներն աղքատության պատճառով վոչ կարողացան անարդարության դեմ բողոքել, վոչ էլ կարողացան խոշտանգված լերեխալին բժրկուլթյան համար քաղաք հասցնել:

Մի քանի օրից հետո Արշուն մահացավ: Նրա ծնողները—Պողին ու Ազին մեծ կսկիծով նրան թաղեցին ալն բլուրի վրա, վորի մոտով անցնում է սար գնացող քոչի ճանապարհը: Վշտա-

բեկ Պողին, մի անաաշ քար գլ սմելով, բերեց, գցեց վորդու գերեզմանի վրա, վորպես արձան: Իսկ անցնող-գառնողներն ալն բլուրը կոչեցին Սեվ կաթի բլուր:

1936 թ. նոյեմբեր
Յերևան:

Պատ. խմբագիր՝ Ա. Առստամյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ան. Գասպարյան
Սրբազրիչ՝ Հ. Մանուկյան

Գլավիճի լիազոր՝ Կ—4685. Հրատ. 4212.

Պատվեր 6⁵. Տիրաժ 4000

Թուղթ 72×125 Տպ. 3¹/₂ մամուլ.

Մեկ մամ. 17. 2⁰ նիշ. Հեղինակային 1¹/₂ մամ.

Հանձնված և արտադրության 14 հունվարի 1938 թ.

Ստորագրված և տպարարության 10 փետրվարի 1938 թ.

Գինը 1 ուրբլի

Պետհրատի տպարան, Յերևան, Լենինի փող. 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0401296

+

В. МИРАКЯН
СЭВ КАТ
ГИՅ ԱՐՄ ՏՏՐ ԵՐԵՎԱՆ

